

ВОЛОДИМИР ПОЛІЩУК (Київ)

**ЕВОЛЮЦІЯ УРЯДУ МАРШАЛКА ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ
ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ЛИТОВСЬКОГО ГЕТЬМАНА КНЯЗЯ
К. І. ОСТРОЗЬКОГО В 1510–1520-х рр.**

Вивчення інститутів влади на початку Нового часу на руських землях Великого князівства Литовського, Руського і Жомойтського має неабияке значення для з'ясування передумов трансформації суспільства у доіндустріальну епоху, коли позиції соціального домінування визначались становими привілеями на підставі поземельної власності родові аристократії та рицарства (бояр-шляхти).

Найбільше привертає увагу **обсяг повноважень** уряд маршалка Волинської землі та його унікальність адже він не мав аналогів в інших регіонах Великого князівства Литовського. Отже, ми мусимо торкатися питання про репрезентацію влади та її вертикаль у конкретному регіональному вимірі (розподіл влади). Це принципові питання, розгляд яких дозволить зрозуміти специфіку того чи іншого уряду, як адміністративної посади, в контексті регіонального розподілу влади.

Спочатку розглянемо уряд як інституцію в концептуальному плані, власне як установу (*institutio*). Як добре відомо, у Західній Європі у практиці феодалного договору існувало таке поняття к феод-посада (*fief-office*), яке було обґрунтовано юристами ще в XIII ст.¹ і риси якого так само простежуються в адміністративній системі Великого князівства Литовського в практиці надання урядів від імені великого князя литовського. Надання уряду відбувалося як передоручення владних повноважень від імені правителя, джерело влади якого походило від Бога, що цілком прозоро було відображено в титулатурі (володар милістю Божою). Це відповідало канонам середньовічного державотворення та обґрунтування влади. Суверенність державної влади санкціонувалась волею о це і робило державу державою. Точніше сказати, держава виростала із релігійної свідомості, яка, власне, і визнавала статус володаря постфактум. А репрезентація і передоручення влади відбувалось на підставі привілею, як надання виключного права на здійснення влади іменем верховного володаря. Здійснення влади носило виключно персональний характер. Відтак і уряд завжди був персональним – відповідальність несла конкретна людина, а не абстрактна інституція з наперед унормованими повноваженнями. Цей момент є, мабуть, найскладнішим для розуміння, оскільки сучасний історик пише про інституцію і про державу часто не розуміючи, що в їх основі лежали релі-

¹ Павлов-Сильванский Н. П. Феодализм в древней Руси // Феодализм в России / отв. ред С. О. Шмидт. М., 1988. С. 74.

гійна свідомість та персональна тотожність (у сенсі висловлювання французького короля Людовика про те, що «держава – це я»).

Раніше уряд розглядався мною як двоскладова інстанція влади, що поєднувала в собі *officium* (служба верховному володарю) і *beneficium* (майнове забезпечення, «хлібокормління», *uproszenie*)¹. Розподіл на *officium* і *beneficium* впливало із традиційної для Європи, починаючи з XIII ст. феодального контракту між сюзереном і васалом, який складався із двох актів: 1) омаж і клятва вірності, яка скріпляла васальні обов'язки та 2) пожалування бенефіція або акт інвеститури (уведення у володіння)². На сьогодні таке бачення, здається, недостатнім і поверховим – не вистачає третього складника *sacrum*.

*Відтак, пропонуємо розглядати уряд як трискладову концептуальну єдність, що складається з поєднання *sacrum-officium-beneficium*.*

Officium говорить про службові повноваження урядника щодо підданих великого князя і своїх обов'язків щодо монарха, які скріплювалися присягою. На відміну від *sacrum officium* втілює службові обов'язки урядника по відношенню до монарха – виконання службових доручень. Це, по суті, відносини васала по відношенню до свого пана (сеньйора). Інший бік владних повноважень – матеріальне забезпечення уряду або *beneficium*, тобто власність-прибутки, які отримував урядник виходячи зі свого становища. Зрозуміло, що це не зарплата в сучасному розумінні слова, а право на участь у прибутках (данини, податки, мито, дозволи, судові вини) і дари (подарунки підданих). Бенефіціум так само виростав з феодального договору між паном (сеньйором) і васалом (сюзереном). У початковому значенні *feodum* означало не що інше як *beneficium* у сенсі тимчасового надання³.

Sacrum означає ореол влади для підданих, серед яких урядник має виконувати свої повноваження. Це те, що освячує привілей і легітимізує його в очах підданих. В даному тлумаченні *sacrum* означає святість монаршої влади, яку несе на собі урядник після отримання уряду від монарха як особистий привілей. Отже, в основі *sacrum* уряду, як інституції, лежить святість суверенної влади, перенесеної через привілей (тобто, документ) на уряд для підданого, який (підданий) через це стає урядником. Знаки і символи монаршої влади, які забезпечують *sacrum*, це – герб, клейноди, печатка (з червоним воском), а також наближеність до «тіла володаря» (двір, пани-рада). Це важливо відмітити з методологічного боку – для концептуального розуміння уряду в системі влади, в ієрархії відносин володар-підданий державних утворень Центрально-Східної Європи XV – першої третини XVI ст. А в практичному сенсі розуміння цієї

¹ *Поліщук В.* Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського до реформ 1564–1566 рр. // Український історичний журнал. 2005. № 1. С. 10. Так уряд розглядав Антоні Гонсьоровський, див.: *Gąsiorowski A.* Urzędy, urzędnicy // *Słownik starożytności słowiański.* Wrocław; Warszawa; Kraków. 1977. Т. 6. Cz. 1. S. 274.

² *Павлов-Сильванський Н. П.* Феодализм в древней Руси. С. 96–97.

³ *Там же.* С. 96. Як уточнював Н. П. Павлов-Сильванський, слово *feodum* – це германізоване тлумачення (початкове значення) латинського слова *beneficium*.

концептуальної триєдності (тріади) необхідне для більш адекватного розуміння історичних джерел, виходячи із внутрішнього наповнення тексту. *Sacrum* дозволяє більш цілісно розглядати діяльність урядника – не лише, як репрезентанта певної компетенції (уособлення влади, судді, збирача податків і прибутків), але й як самостійну (суверенну) інстанцію влади, яка приймає власні рішення. Адже привілей на уряд, аналогічний до привілею на земельне пожалування, наділяв його носія ознаками суверена, схожі з тими, які, наприклад, князь отримував при коронації короною короля або римський король при миропомазанні на імператора Священної Римської імперії. Для історика – це лише концептуальний вихідний пункт розгляду різноманітних фактів, які зустрічатимуться у джерелах. *Sacrum*, як харизма влади, дозволяє характеризувати діяльність урядника з позиції володаря, а не з позиції сюзерена, як підданого, який лише виконує певні повноваження вищого в ієрархії. *Sacrum* – це свого роду «містичне джерело» яке мотивувало діяльність урядника в очах інших підданих, пояснювало його діяльність і робило зрозумілою для підданих.

Т а б л и ц я 1. Триєдність господарського уряду (монаршої інституції), як прояв репрезентації влади

	Складові триєдності уряду	Джерело появи уряду	Тип свідомості носія уряду	Репрезентація уряду, прояв діяльності	Репрезентація урядника, як носія влади	Типи зв'язку	Наукові дисципліни, що вивчають прояви влади
1	Sacrum – Святість	Маєстат монарха	релігійна свідомість	герб, печатка, титул урядника, землеволодіння, родовід та інші символи влади	наближення до «тіла» володаря, особисті аудієнції та прийоми	символічна (вертикальний зв'язок)	Геральдика, сфрагістика, дипломатика документа, сакральне мистецтво та письмо.
2	Officium – служба	Присяга на вірність	ієрархічна свідомість	служба сюзерену – виконання наказів великого князя (виконавча влада) – «служба земская», «служба господарская», листи-рапорти	місце в ієрархії панів-рад, участь у сеймах ВКЛ, у сеймах Волинської землі	ієрархічно-родові зв'язки серед рівних (горизонтальні зв'язки)	Генеалогія, дипломатика документа, землеволодіння (успадкування, купля-продаж), історія права.
3	Beneficium – майнове забезпечення	Документ (привілей на уряд), владна власність	господарсько-виробнична та управлінська свідомість	прибутки з уряду, фіскальні, судові вини, штрафи, ув'язання в маєтки, подарунки	слуги і піддані, васали, клієнти – персональний почет, надання слугам земель і служб	клієнтарно-патрональні зв'язки серед підданих і слуг. Економічна, фіскальна діяльність.	Історія податків і мита, грошовий обіг, судочинство, історія виробництва, управління господарством, управління персоналом.

На Волині, як територіальному утворенні, що на правах «землі» входило до складу Великого князівства Литовського («земля Волинская» на підставі обласного земського привілею) у другій половині XV і до реформ 1564–1566 рр. у ВКЛ та інкорпорації до складу Речі Посполитої у 1569 р. існував господарський уряд *маршалка Волинської землі* (в латиномовних актах: *marschalcus terrae Volinensis*), який проіснував з 1463 до 1608 р. (реально – до реформ 1564–1566 рр., а номінально – до 1608 р. у зв'язку з тим, що останній маршалок Волинської землі князь В.-К. Острозький (1526–1608)¹ володів урядом пожиттєво.

Як великокнязівський урядник, волинський маршалок і луцький староста *репрезентував верховну владу* серед місцевих землевласників (князів, панів і бояр-шляхти (зем'ян)). У свою чергу, привілейовані землевласники під умовами виконання військової служби, на основі наданих привілеїв та присяги на вірність сюзерену (великому князю литовському) колективно репрезентували Волинську землю. У територіальному називанні уряду підкреслювався загальноволинський характер повноважень². Уряд маршалка Волинської землі було запроваджено через десять років після ліквідації волинського князіння Свидригайла (1440–1452), який при своєму дворі у Луцьку мав свого маршалка³. Поява уряду маршалка Волинської землі генетично пов'язується з існуванням уряду маршалка при дворі Свидригайла⁴. Саме земський маршалок (з титулом «земський», «луцький») при дворі князя Свидригайла з'являється в останні роки його правління у Луцьку, з 1446 р.⁵

В офіційних документах великокнязівської канцелярії другої половини XV ст. волинський маршалок скорочено іменувався «маршалком земським»⁶, що непрямо підтверджує інституційну спорідненість з аналогічним урядом земського маршалка Великого князівства Литовського. В адміністративній системі

¹ Див.: праці Ігоря Тесленка, Віктора Атаманенка та найновішу монографію Василя Ульяновського: *Ульяновський В. І. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків*. К., 2012.

² Аналогом був уряд хоружого Волинської землі, які варіативно іменувався «хоружим Луцької землі».

³ Біограми прихильників Свидригайла ў 1432–1438 рр., які були його маршалками в цей час і пізніше, подано в роботі: *Полехов С. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е гг. XV в. М., 2015. С. 559–633*. Принагідно щиро дякую Сергію Полехову за висловлені цінні зауваження при дослідженні даної проблеми.

⁴ *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*. Kraków, 1915. S. 271.

⁵ Цей титул фігурує в титулі маршалка Івана Козарина Резановича в 1446–1447 рр. («*маршалок земский*», «*маршалок Луцкое земли*») та Петрашко Ланевич-Кірдеєвич Мильський в 1451–1452 рр. («*маршалокъ земский*»): АрЮЗР. Ч. 8. Т. 4. Акты о землевладении в Юго-Западной России в XVI–XVIII ст. / под ред. М. Ф. Владимирского-Буданова. К., 1907. С. 10–11; *Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie* / wyd. nakładem właściciela pod kier. Z. L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobelskiego i B. Gorczaaka. Lwów, 1887. (далі – *Arhiwum Sanguszków*). Т. I. S. 44–45 (№ 47).

⁶ *Archiwum Sanguszków*. Т. I. S. 71 (№ 75) Олізара Шиловича названо «маршалком земським» в 1475 р. так само і в XVI ст. траплялася спрощена назва маршалка. Див.: *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*. S. 271.

ВКЛ уряд «земського маршалка» виник наприкінці XIV століття в ході інституалізації великокняжого двору за правління великого князя Вітовта. Так, під 1395 р. уперше разом з появою у Вітовта титулу «великий князь», з'являється фігура двірського маршалка¹. В оточенні князя Свидригайла Ольгердовича двірський маршалок виникає вже в 1402–1403 рр., що пояснюється його близькими стосунками з Орденем, де орденський маршалок відповідав за відносини з Литвою і фактично був другою людиною в Ордені після магістра². Близько 1407 р. по документах під прізвищем Чупурна фіксується «маршалок землі Литовської» (*marschalcus terrae Lithwanie*)³. В подальшому закріпився термін «маршалок земський», «маршалок великий», як спрощена назва «маршалок Литовської землі». Повноваження двірського і земського маршалків розрізнялися. Йозеф Вольф вважав, що великий (земський) маршалок був першим міністром при дворі⁴. На думку Римвідаса Петраускаса, при дворі Вітовта уряд земського маршалка був найвищою посадою в ієрархії урядів, а його функції швидше за все відповідали класичній європейській придворній парадигмі⁵. Двірський маршалок більше опікувався справами організації двору, прийомом гостей, підготовкою церемоніалу, подорожувань монарха, перевезенням цінних речей (аналог посади придворного магістра). Земський (великий) маршалок більше займався військовими справами, що відповідало початковому значенню уряду, яке оформилось у Франції у XII–XIII ст. і було пов'язане з забезпеченням монарха та його двору кінями (звідси назва «стайник») ⁶. Таким чином поява уряду маршалка при дворі як Вітовта, так і Свидригайла, слід віднести до інсталяції великокнязівського двору як управлінської структури станово-територіальної монархії.

У формі «маршалок земський» назва маршалка Волинської землі подається в земському (обласному) привілеї Волинській землі Казимира Ягайловича за підтвердженням Жигимонта I Старого (серпень 1509 р.)⁷ і Жигимонта Августа

¹ *Petrauskas R. Didžiojo kunigaikščio institucinio dvaro susiformavimas Lietuvoje // Lietuvos istorijos metraštis. 2005. Metai I. Vilnius, 2006. Тут і далі посилання за білоруським перекладом: Пятраўскас Р. Фарміраванне інстытуцыйнага двара вялікага князя ў Літве (XIV – пачаток XV ст.) // Агче Пачатак. 2009. № 9. С. 43.*

² *Пятраўскас Р. Фарміраванне інстытуцыйнага двара вялікага князя ў Літве. С. 43–44.*

³ *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba. Kórnik, 1994. S. 71; Пятраўскас Р. Фарміраванне інстытуцыйнага двара вялікага князя ў Літве. С. 46. Точна дата появи урядів не може бути встановлена, оскільки маршалки та інші урядники фіксуються вже при виконанні своїх повноважень, а привілеїв на уряд взагалі могло і не існувати за Вітовта.*

⁴ *Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795. Kraków, 1885. S. 166.*

⁵ *Пятраўскас Р. Фарміраванне інстытуцыйнага двара вялікага князя ў Літве. С. 44. Автор впевнено стверджує, що найбільш впливовою придворною посадою був великий (земський) маршалок (Там само. С. 48).*

⁶ Етимологічно слово походить з нім. *marschall*, від давньо-нім. *marah* – 'кінь' і *scalc* – 'слуга'; середньовіч.-лат. *marescalcus*, *mareschalus*; фр. *marechal*. Початково означав начальника королівської конюшні (стайні). Сучасною аналогією може бути «завгар» або управляючий автотопарком.

⁷ АЗР. Т. 2 (1506–1544). СПб., 1848. С. 64–66 (№ 54).

від 05. 03. 1547 р.¹ В аналогічному підтвердному привілеї Олександра 15.02.1501 р. перелік волинських урядників, в якому згадується «маршалок земський», пропущено². Як бачимо, маршалок Волинської землі іменувався так само скорочено, як і маршалок Литовської землі (підкреслимо, що йдеться про назву землі, а не князівства, на відміну від особистого (двірського / дворного) маршалка великого князя, що передавався з займенником «маршалок наш»). Це значить, що назви давалися від імені великого князя і були тотожними для Литовської і Волинської землі. У XV ст. джерела зберегли свідчення про існування маршалка Смоленської землі до повстання 1440 р., який існував окремо від смоленського намісника³. Однак в подальшому цей уряд для Смоленської землі не закріпився.

Уряд волинського маршалка, оновлений для Волинської землі Казимиром Ягайловичем перед 1463 р., не був самостійним і завжди поєднувався з урядом або луцького або володимирського старости. Надання уряду саме володимирському старості у 1463 р. могло бути виявом стратегії монарха щодо розподілу влади на Волині, яке робилося на протигагу луцькому старості, якому перетікали колишні повноваження удільного князя. Отже, очевидно, що надання уряду маршалка Волинської землі саме володимирському старості збільшувало його владні повноваження або хоча б авторитет серед волинського зем'янства порівняно з луцьким старостою⁴.

Титул маршалка, як адміністративний термін у Великому князівстві Литовському, стає поширеним з другої половини XV ст. у вотчинній адміністрації литовсько-руських магнатів та регіональних урядників. Цікаво, що поява вотчинних маршалків крупних литовсько-руських магнатів збігається з відновленням уряду маршалка Волинської землі, у чому можна вбачати певну закономірність поширення урядової титулатури за часів правління великого князя Казимира Ягайловича (1440–1492). Причому термін «маршалок» поширюється вертикально вниз по ієрархічній драбині, як, скажімо, термін «намісник». Ми бачимо персональних маршалків у представників родової аристократії на Волині. Наприклад, серед свідків-печатарів акту на продаж землі від 13.06.1458 р.: «пан Патрикей Краевский и пан Гаврило,

¹ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М., 1915. С. 388–391.

² АЮЗР. Т. 1 (1361–1598). СПб., 1863. С. 27–28 (№ 36): «Ино старосты и наместники наши, [и маршалок земский, и ключник, и конюший] (у квадратних дужках підкреслено волинські уряди, пропущені в підтвердженні Олександра. – В. П.), на них головщини бирали...».

³ «И после того быс метеж велик во Смоленскоу ызымаше смолняне Петрыку маршалка смоленского и оутопише его во Днепре и посадиша себе воеводу в Смоленскоу князя Андрея Дмитриевичь Дорогобужького». Цит. За: ПСРЛ. Т. XVII. СПб., 1907. С. 68–69 (Супрасльський список); Полехов С. В. Смоленское восстание 1440 года // Исторический вестник. Т. 7 (154): Литва, Русь и Польша XIII–XVI вв. М., 2014 С. 160–197. Дякую Сергію Полехову за те, що звернув мою увагу на цей факт.

⁴ *Поліщук В.* Перший маршалок Волинської землі (1463–1486) Олізар Шилович з роду Кірдеєвичів: від геральдичної легенди до місця в соціальній ієрархії // *Theatrum humanae vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко.* К., 2012. С. 189–195.

маршалко его»¹. В приватно-правовому акті від 20. 09. 1463 р. серед свідків-печатарів згадується персональний маршалок князя Острозького: «пан Катунна, маршалко князя Ивановъ Острозкого»². На думку Ігоря Тесленка, маршалок князя Острозького «пан Катунна» виконував військові обов'язки і очолював княже військо³. Свій маршалок був у луцького старости і маршалка Волинської землі Петра Яновича Монтигердовича: «панъ Петр Олехнович, маршалок пана Петра Яновича, маршалка Волынское земли, старосты луцкого» (17.06.1488 р.)⁴. Як пише білоруський історик Анастасія Скеп'ян, «ужо у канцы XV ст. пры двары князёў Слуцкіх вылучаюцца асобы, якія знаходзіліся на акресленых пасадах, у першую чаргу намеснікаў буйных маёнткаў, маршалкаў двара і падскарбіяў, якія часта называліся праства ураднікамі і служэбнікамі», прычому «...пазіцыі старэших слуг (маршалка, ураднікаў) нярэдка займалі асобы княжацкага паходжання»⁵. В ході злету політичнай кар'єри найвищого литовського гетьмана, князя Костянтина Івановича Острозького⁶ та формуванні крупного магнатського землеволодіння при його дворі на початку XVI ст. так само фігурує власний двірський маршалок. Маршалок залишився і при дворі вдови князя Іллі Острозького Беати, як впливає зі скарги, поданої кременецькому старості 24. 05. 1542 р. на княгиню Острозьку від імені княгині Олени Заславської. Причому в цьому випадку острозький маршалок здійснює наїзд на маєток княгині Заславської: «Якож, дей, маршалок княгини Острозское з людми моцне, кгвалтом наехавши на влостную пушчу князя Жеславского, дерева бортного со бчолами порубали и показали...»⁷. Цей факт підтверджує тезу про те, що маршалок стояв на чолі княжого війська. Крім цього, як пише Ігор Тесленко, маршалок, як старший слуга, стояв на чолі двірської служби, «до основних обов'язків якого належав нагляд за безпекою патрона та дотриманням на княжому дворі порядку. Як досвідчені слуги, маршалки нерідко виконували особливі доручення свого покровителя, представляли його інтереси перед королем, їздили з важливими дорученнями до інших вельмож»⁸.

¹ Archiwum Sanguszków. T. I. S. 50 (№ 52).

² Ibid. S. 56 (№ 59).

³ Тесленко І. Маршалки двору князів Острозьких XVI – першої половини XVII століття // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI–XVIII ст. Київ; Краків. С. 61.

⁴ Archiwum Sanguszków. T. I. S. 242 (№ 139).

⁵ Скеп'ян Н. Двор і слуги князёў Слуцкіх у канцы XV – 80-х гг. XVI ст. // Arche. Пачатак. 2014. № 6. С. 312. Зокрема, у 1540 р. слуцьким намісником і маршалком названо князя Ждана Олександровича Свирського (Там само. С. 314). Не занурюючись у XV ст., Анастасія Скеп'ян розглядає уряд маршалка як інституцію XVI ст., до компетенції якого входило керування справами двору та нагляд за князівськими слугами, вважаючи уряд маршалка запозиченим з королівського двору Королівства Польського (Там само. С. 314).

⁶ Найновіша робота, присвячена князю, див.: Ульяновський В. І. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. Острог, 2009.

⁷ Archiwum Sanguszków. T. IV. S. 314–314 (№ 255).

⁸ Тесленко І. Маршалки двору князів Острозьких XVI – першої половини XVII століття. С. 61.

В даному разі йдеться про системну практику управління у другій половині XV століття, в якій позначення адміністративної посади ще не було чітко прив'язано до певної компетенції і було персональним передорученням влади-власності від пана своєму слугі. Повноваження урядів не були жорстко окреслені і мали характер персонального пожалування від носія влади (монарха) вниз по ієрархії.

Першим носієм уряду маршалка Волинської землі був володимирський староста Олізар Шилович з волинського православного роду Кірдеєвичів, який мав татарське коріння¹ (на Західному Поділлі існувало розгалуження роду Кірдеєвичів, яке прийняло католицьке віровизнання і увійшло в коронну адміністрацію Подільської землі)². З 1480 р. і до своєї смерті у 1485–1486 рр. Олізара Шиловича було переміщено на уряд луцького старости зі збереженням уряду маршалка. Після нього маршалок Волинської землі надавався луцьким старостам: Петро Янович Монтигердович «Білий» (1486–1489); князь Семен Юрійович Гольшанський (1494–1500 і 1501–1505); князь Михайло Іванович Острозький (1500–1501); писар великий литовський Федір Янушевич (1505–1507)³. З 1507 р. після повернення з московського полону уряд було надано князю К. І. Острозькому разом з урядом найвищого литовського гетьмана та урядами старости луцького, брацлавського і вінницького. Це були, по суті, найвищі регіональні уряди Волині, які робили князя зверхником Волинської землі і Східного Поділля. Принагідно вкажемо на неточність при написанні титулатури князя, нещодавно допущену при публікації одного документа – невірне розкриття скорочень призвело до невірного прочитання титулатури і князь К. І. Острозький несподівано отримав перекручений титул «мар(шалок) вел(икий) зем(ский)»⁴, якого не існувало в точно такому написанні. За скоро-

¹ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Видання друге, переглянуте і виправлене. К., 2008. С. 140–145; *Поліщук В.* Перший маршалок Волинської землі (1463–1486) Олізар Шилович з роду Кірдеєвичів: від геральдичної легенди до місця в соціальній ієрархії. С. 189–195.

² *Urządnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, red. A. Gašiorowski. Kórnik, 1998. S. 209–210; Михайловський В. М.* Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV–70-х роках XVI століття. Київ, 2012. С. 181–185. Серед подільських Кірдеєвичів найпомітнішою фігурою був подільський воєвода Ян-Грицько Кірдейович (в 1439–1462 рр.), який допоміг Ягайлові у приєднанні Західного Поділля до Польської Корони у 1431–1432 рр. (Там само. С. 182).

³ *Urządnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / oprac. Marian Wolski. Kórnik, 2007. S. 95–97.*

⁴ Акти Волинського воєводства кінця XV – XVI ст. (із зібрання Пергаментних документів Архіву головного актів давніх у Варшаві) / підгот. до друку А. Блануци, Д. Вашука, Д. Вирського (латиномовні документи). К., 2014. С. 61–63 (№ 4). Цікаво, що титул маршалка традиційно слідує за титулом луцького старости: «стар(оста) луц(кий)». По-друге, відмітимо, князь Острозький виступає тут як пан радний, засвідчуючи підтвердний привілей Жигимонта I Старого серед інших панів радних знаходячись між трокським воєводою Миколаєм Миколаєвичем, який правив акт, та трокським каштеляном і жомойтським старостою Станіславом Яновичем. Підтвердження попереднього надання Олександра Івашку Денисовичу на пусте селище у Кременецькому повіті, палац у верху Вілії та двір у рові у м. Кременець (Там само. С. 63).

ченням «мар. вол. зем.» (скорочення «вол.» було відчитано видавцями як «вел»), очевидно, криється «мар(шалок) Вол(ынское) зем(ли)».

В титулатурі найвищих волинських урядників – луцького і володимирського старост – титул маршалка у XV ст. завжди писався після відповідного уряду старости. На нашу думку, це мало вказувати на вторинний ієрархічний рівень уряду порівняно з урядом старости (луцького чи володимирського) у XV ст. – початку XVI ст. Оскар Галецький відносив уряд волинського маршалка до незначних, саме цим пояснюючи його поєднання з урядом луцького старости¹.

У XV ст. титул маршалка завжди подається після титулу луцького або володимирського старости: «панъ Олизар Шилович, старста луцкій, маршалок Волынское земли» (1487 р.)²; «старосте луцкому, марьшалку Волынское земли, пану Петру Яновичу» (лист Казимира від 30. 05. 1487 р.)³. У привілеї Казимира Івану Луду (згідно з підтвердженням Олександра його синові Федору в 1493 р.) на володимирське і литовицьке вйтівство (до 1480 р.) уряд маршалка зазначається третім по порядку після луцького старости і володимирського намісника (в контексті звільнення від військової служби): «...вызволить с тыхъ обейхъ воитовствъ на воину не ходити до его живота з старостою луцкимъ и з наместникомъ володимирскимъ и з маршалкомъ Волынської земли, и с князи и с паны Волынское земли»⁴. Однак у другій третині XVI ст. ми бачимо, що серед волинських урядників титул маршалка посідає перше місце, за яким йшов титул луцького, володимирського і кременецького старости. У списках урядників великокнязівської канцелярії, які відображали реальну ієрархію влади на поточний момент, титул маршалка Волинської землі уже стояв вище титулу луцького старости. Так, зокрема, це ми бачимо в «Порядке писания листов до панов рад, урядников и всей шляхты» 1551 р. Стає зрозуміло, що ці списки відображають досить пізню еволюцію уряду маршалка Волинської землі у другій третині XVI ст. і не можуть бути перенесені на період другої половини XV ст. Наведені приклади з порядку уживання титулатури красномовно свідчать про зміну адміністративної ролі і ваги уряду маршалка Волинської землі, яка сталася після передачі уряду володимирським старостам, коли могутність князя К. І. Острозького та його місце в державному житті Великого князівства Литовського досягла найвищого рівня.

Привілеєм від 25. 03. 1522 р. Жигимонт I Старий надає князю К. І. Острозькому один з найвищих урядів в ВКЛ – трокське воєводство та місце першого

¹ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. S. 271.

² Archiwum Sanguszków. T. I. S. 240 (№ 138).

³ Lietuvos Metrika. Kn. № 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4 [4 Księga wpisów] / par. L. Anužytė. Vilnius, 2004. P. 53 (№ 14).

⁴ Lietuvos Metrika. Kn. № 3. (1440–1498). Užrašymų knyga 3 / par. L. A. ir Algirdas Baliulis. Vilnius, 1998. P. 79. Слідування титулу маршалка після володимирського намісника в тексті привілею вказує на те, що привілей Казимира на вйтівство було надано у той час, коли маршалком Волинської землі був володимирський намісник, а не луцький староста, тобто Олизар Шилович (в 1463–1480 рр.)

сенатора серед панів рад¹. Нове призначення змусило відмовитися від урядів маршалка Волинської землі та луцького старости, які за протекцією князя були передані іншим волинським можновладцям. З числа регіональних урядів за Острозьким залишилися прикордонні східно-подільські староства – вінницьке та брацлавське (звенигородське староство, ймовірно, залишилось номінально і в 1520-х рр. в титулатурі не вживалося). Після цього, уперше 21. 05. 1522 р., з титулом маршалка Волинської землі, фіксується володимирський староста, князь Андрій Олександрович Сангушкович². Ймовірно, що саме князь К. І. Острозький очевидно ініціював та провів чергову кадрову ротацію, передавши уряд волинського маршалка володимирському старості князю Андрію Олександровичу Сангушковичу. Не випадково, ще у 1517 р. він тимчасово “відмовився” від уряду брацлавського, вінницького і звенигородського староств на користь свого “сестренця” (тобто, племінника) князя Романа Андрійовича Сангушковича³.

В адміністративній акції з передачі урядів у 1522 р. важливим є не тільки те, що князь К. І. Острозький відмовився від уряду волинського маршалка, але й те, що уряд знову передавався до володимирських старост, як це було з моменту надання уряду Олізару Шиловичу у 1463 р. Чому це сталося – окреме питання. Очевидно, що йдеться про черговий розподіл влади та її децентралізацію, в якій був зацікавлений особисто князь К. І. Острозький. Його інтерес впливав не тільки із того, що він як перший серед панів ради у Великому князівстві Литовському мав зберігати контроль за волинськими справами, але із прямої зацікавленості у передачі влади своїм дітям – Іллі і Василю-Костянтину, яка (влада) мала виражатися не тільки обсягом землеволодінь, але й володінням урядами у майбутньому. Логічно припустити, що князь К. І. Острозький, полишаючи уряди луцького старости і маршалка Волинської землі, не хотів передавати владу обидвох урядів своєму наступнику князю Ф. М. Чорторийському, хоча ця тема вимагає додаткового дослідження. Зрозуміло, що існували позалаштункові домовленості, які не могли потрапити на сторінки документів і про які ми можемо говорити тільки здогадно, не прямо реконструюючи розклад сил. Таким чином, після 1522 р. уряд волинського маршалка знову закріпився за володимирськими старостами: князь Андрій Олександрович Сангушкович (1522–1534); князь Федір Андрійович Сангушкович (1535–1547); Петро Петрович Кішка (1548–1550); князь Василь-Костянтин Костянтинович Острозький (1550–1608)⁴. Отримання уряду волинського маршалка сином

¹ Archiwum Sanguszków. T. III. S. 220 (№ 230).

² Ibid. S. 231 (№ 238).

³ Привілей Жигимонта I від 26. 01. 1517 р. Див.: АЮЗР. Т. 2. С. 128; *Поліщук В.* Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського до реформ 1564–1566 рр. // Український історич. журн. 2003. № 2. С. 10.

⁴ Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy. S. 136–138. Як бачимо, хіба за двома виключеннями (Петро Янович Монтигердович «Білий» та Петро Петрович Кішка), уряд належав до представників місцевої волинської аристократії – потужних князівських родів Гольшанських, Острозьких, Сангушків і панського роду Кирдеевичів (Шиловичів), поєднуючись з урядом або луцького або володимирського старости.

трокського воєводи навіть через двадцять років після смерті останнього непрямо підтверджує старання його батька з проведенням урядових рокіровок в 1520-х рр.

Розглянемо деякі **прикладі вживання титулатури** маршалка Волинської землі в 1510–1520-х рр.

В титулатурі князя К. І. Острозького з великокнязівського документа 1518 р. уряд маршалка так само слідує за урядом луцького старости: «При том были панове рада наша (великого князя литовського. – *В. П.*): панъ виленский (тобто, віленський каштелян. – *В. П.*), гетьманъ навъшший, староста луцкий, бряславский и веницкий, маршалок Волынское земли князь Костянтинъ Ивановичъ Острозский» (7.05.1518 р.)¹. В судовому акті від імені князя К. І. Острозького у Луцьку від 19.04.1517 р. за участі володимирського старости та інших волинських князів і зем'ян титулатура князя аналогічна вищенаведеної з незначною варіацією («гетман господаря, короля его милости»)².

Уперше титул маршалка зустрічається перед титулом луцького старости в акті, який датується 07. 11. 1518 р., причому видавці дуже критично поставилися до датування акту і дійшли висновку, що це помилка³. У цьому документі титулом волинського маршалка названо не князя К. І. Острозького, а володимирського старосту князя Андрія Олександровича Сангушковича, який невдовзі у 1522 р. дійсно став маршалком Волинської землі за протекцією того ж таки князя К. І. Острозького. До кінця 1522 р. князь К. І. Острозький титулувався маршалком Волинської землі, який завжди писався після уряду луцького старости, а князь А. О. Сангушкович титулувався старостою володимирським без уряду маршалка, наприклад в акті від 17.06.1521 р.⁴ або в акті від 30.03.1522 р. від імені Жигимонта I Старого⁵.

Чи у вищенаведеному акті від 07. 11. 1518 р. сталася помилка чи ні – важко сказати. Принаймні помилка виглядає продуманою і симптоматичною, оскільки даний документ видано в інтересах майбутнього маршалка і дійсного на той час володимирського старости князя Сангушковича у Луцьку, тобто у місцевій волинській канцелярії, а не у Вільно. Згідно зі змістом документа, волинський зем'янин Пацько Оздовський з дружиною заставили володимирському старості частину свого маєтку в Грушовні: «Заставили есмо часть свою князю

¹ АЗР. Т. 2. С. 102 (№ 78).

² Archiwum Sanguszków. Т. III. S. 152 (№ CCLXXV). Оpubліковано за оригіналом, який зберігався в архіві Радивилів у Несвижі. (Суд колегіальний, а не сеймовий, за наказом Жигимонта I Старого: «Приказаньемъ господарским короля его милости Жигимонта. Я, князь Костянтин <...> А при нас были: князь Андрей Александрович Сонкгушковича, староста володимерский, а князь Михайло Василевич Вишневецкий и Збаражский, князь Федор Михайлович Чорторыйский, князь Андрй Михайлович Кошрский и иншии вси княжата и панята Волынское земли». Лист судовий за підписами і печатками усіх присутніх на суді).

³ Archiwum Sanguszków. Т. III. S. 152 (№ CCLXXV). S. 180 (№ 191). Документ опубліковано за оригіналом, тому про помилку в копії йтися не може. Видавці Б. Горчак і Л. Радзімінський критично поставилися до цього факту і дійшли висновку, що це помилка писаря.

⁴ Ibid. S. 207 (№ 216).

⁵ Ibid. S. 224 (№ 233).

Андю Александровичу (прізвище Сангушкович не вказано! – *В. П.*) маршалку Волинское земли, старосте володимерському, которую маемъ часть в имени своем, в Грушовни»¹.

Набуття урядів у XVI ст. стало предметом торгів, попередніх домовленостей і «чолобитъ», тому в багатьох випадках було відомо наперед, кому який уряд дістанеться. Отримання уряду вирішувалося заздалегідь, через протегування та чолобиття (тобто конкретну суму грошей), або пряму заставу уряду від імені великого князя, і лише потім оформлювалося привілеєм у великокнязівській канцелярії. Відмову князя К. І. Острозького від уряду волинського маршалка, на нашу думку, слід поставити у залежність зі стратегією передачі урядів своїм нащадкам, зокрема сину Іллі, підтвердженням чому служить латинський привілей Жигимонта I Старого про надання князю Іллі Острозькому від 28.03.1522 р. замків Брацлав, Вінницю і Звенигородку після смерті його батька² – найвищого литовського гетьмана і трокського воєводи, яким він став за три дні до цього – 25.03.1522 р.³

Згадаймо також привілеї Жигимонта Августа про надання уряду луцького старости другому сину найвищого литовського гетьмана князю Василю-Костянтину Острозькому за життя дійсного на той момент старости князя Андрія Михайловича Сангушковича: «Привилеи князю Костентину Костентину Острозькому на староство Луцкое по смерти князя Андрея Кошерского» (03.11.1556 р.)⁴. Він помер у жовтні 1560 р., а привілей на отримання цього староста було надано князю Острозькому на чотири роки раніше. Як відомо, князь В. -К. Острозький відмовився від Луцького староства на користь отримання уряду київського воєводи, відтак привілей на Луцьке староство за життя ще живого луцького старости було надано 07.12.1559 р. князю Богушу Федоровичу Корецькому⁵. Таким чином, стає очевидним, що і стосовно передачі уряду маршалка Волинської землі у 1522 р. було відомо заздалегідь, хто його отримає, що, можливо, і відобразилось у дивній помилці в документі 07.11.1518 р.

¹ Archiwum Sanguszków. T. III. S. 180 (№ 191). Дивно те, що така помилка могла залишитися в тексті, адже до таких речей ставилися дуже серйозно і писар, який складав документ, міг належати до канцелярії володимирського старости й тому чітко знав титулатуру свого патрона. Більше того, другим недоглядом можна вважати пропуск прізвища князя «Сангушковича», яке могло опускатися в усній мові, але ніяк не в офіційному документі. Власне йдеться про спрощене іменування з опусканням деяких елементів багатоскладових прізвищ, яке зрідка фіксується і в документах Литовської Метрики. Можемо припустити, що у разі виявлення помилки, документ мали переписати, чого не сталося, адже це коштувало чималі кошти, особливо після запечатування печатками свідків. Значить, або не помітили, що дуже дивно, бо текст мали вичитувати усно перед стороною. Можемо висунути припущення, що в даному разі писарі таким написанням могли несвідомо виявити наявну на той час домовленість про передачу уряду від князя К. І. Острозького князю Сангушковичу.

² Ibid. S. 152 (№ CCLXXV). S. 222.

³ Ibid. S. 220–221 (№ 180).

⁴ *Малиновский И.* Сборник материалов, относящийся к истории Панов Рад Великого княжества Литовского. Томск, 1901. С. 37–38.

⁵ Там само. С. 44–45: «Привилеи князю Богушу Федоровичу Корецькому на староство Луцкое по смерти князя Аньдрея Коширского».

Із усього наведеного матеріалу випливає такий висновок: *підвищення місця «маршалка Волинської землі» в титулатурі регіональних урядів відбулося після передачі уряду від князя К. І. Острозького володимирському старості князю Андрію Олександровичу Сангушковичу у 1522 р. санкціонованого Жигимонтом I Старим*. Зміна місця в титулатурі уряду прямо свідчить про підвищення ієрархічного рівня уряду маршалка Волинської землі і набуття ним реального загальноволинського значення. Цього значення уряд набув за життя князя К. І. Острозького і, очевидно, проіснував до 1530 р., доки князь своїм авторитетом, своїм *sacrum*, міг збільшувати вагомість уряду. Після його смерті вагомість уряду на Волині, ймовірно, знову почала занепадати. Очевидно, що *sacrum уряду волинського маршалка зазнав впливу особистого sacrum князя Острозького*, що підтверджується значенням волинської аристократії в житті регіону та особливою роллю князів в ментальності середньовічного суспільства, що вичерпно було показано в дослідженнях Н. М. Яковенко¹.

Титул маршалка Волинської землі уперше подається перед титулом старости (володимирського) князя Андрія Олександровича Сангушковича приватно-правовому акті від 21. 05. 1522 р., складеному у Вільно (якщо не рахувати дивної помилки у вищезгаданому акті 1518 р.): «Мл есми змову с господином и братом моим, князем Андреем Александровичем Санкушковичем, маршалком Волинское земли, старостою володимерским»². Така послідовність вживання аж ніяк не довільна, а усталюється від імені великого князя литовського з самого початку урядування цього князя: лист Жигимонта I Старого від 28.07.1522 р.: «Што есмо присудили дворы Кобринский: Череватчичи а Грушевую по близкости их, маршалку Волинское земли, старосте володимерскому князю Андрю Александровичу (прізвище не згадано знову! – В. П.)»³. І далі в наступних актах від 05. 11. 1522 р.⁴, 20. 12. 1522 р.⁵, 25. 01. 1523 р.⁶

Розглянемо зворотній факт «забування» титулатури нового маршалка, коли писарі князя К. І. Острозького, які 28.09.1522 р. в Острозі справляли дарчій акт на маєток Степань старшому сину князя Іллі і дивним чином забули вказати титул маршалка Волинської землі щодо князя А. О. Сагушковича, залученого

¹ Яковенко Н. М. Родова еліта – носій «континуїтету реалій» між княжою Руссю і козацькою Україною // Сучасність. Січень 1994. С. 118–124; *Її жс.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. С. 77–87 (параграф «Роль і місце князів у ментальності українського Середньовіччя»); *Її жс.* Топос «з'єднаних народів» у панегіриках князям Острозьким і Заславським (біля витоків української ідентичності) // Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. К., 2002. С. 231–269; *Її жс.* Кого топчуть коні звияжного Корибута: До загадки киево–могилянського панегірика 1648 р. «*Majores Wiszniewiecciorum*» // *Jornal of Ukrainian Studies*. Summer – Winter 2004. S. 191–218.

² *Archiwum Sanguszków*. Т. III. S. 231 (№ 238). Серед печатарів акту дворний підскарбій Іван Андрійович, господарській писарь Копій Василевич та господарській маршалак Олександр Солтан, які тим самим засвідчували і титул нового волинського маршалка.

³ *Ibid.* S. 234 (№ 240).

⁴ *Ibid.* S. 239 (№ 245).

⁵ *Ibid.* S. 241 (№ 247).

⁶ *Ibid.* S. 246 (№ 253).

до числа свідків-печатарів акту¹. У цьому випадку дійсно можна говорити про забуття нового титулу, який ще підсвідомо рахували за своїм патроном. Закріплення в титулатурі першорядності за титулом «маршалка Волинської землі» підтверджується записами Литовської Метрики. У 07.06.1524 р. при вказівці адресації, яка подає іменування адресата у скороченій формі: у цій формі присутній тільки титул маршалка, а титул володимирського старости у князя не зазначено: «Лист (до) маршалка Волинское землі князя Андрея, а князя Василя, а князя Андрея Санкгушковичов»². Таким чином, новий порядок титулатури закріплюється остаточно і стає незмінним в титулатурі володимирських старост.

У «переосмисленні» значення титулатури волинського маршалка також можна вбачати і діяльність великокнязівської канцелярії, адже у 1510–1520-х рр. серед писарів канцелярії ми бачимо вихідців з Волині, які з «розумінням» могли поставитися до такого ієрархічного повороту³. Більше того, як дослідив Аляксандр Груша, саме на 1522–1523 рр. припадає завершення реорганізації великокнязівської канцелярії у Вільно, яка тривала з 1516 р., коли в штаті апарату залишилося тільки два найбільш потужних руських писаря, і що дуже важливо – волинянин за походженням⁴ – М. Богуш-Боговитинович та смольнянин – С. В. Копоть⁵. У 1522 р. їм додали третього руського писаря киянина Івана Горностая, відновленого на посаді після 1516 р.⁶ Більше того, найвищим писарем у канцелярії став Михайло Богуш-Боговитинович, який водночас був земським підскарбієм⁷. Реалізація реформи канцелярії була відзначена встановленням писарської присяги, в якій писар зобов'язувався виконувати свої обов'язки

¹ Archiwum Sanguszków. Т. III. S. 236–238 (№ 243). І це цілком зрозуміло з огляду не тільки на недавній час надання уряду волинського маршалка князя А. О. Сагужковича, але й на установлену звичку іменувати маршалком Волинської землі володаря Острожчини.

² Ibid. S. 264 (№ 275).

³ Груша А. І. Канцелярыя Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. Мінск, 2006; *Його ж.* Персанал канцелярыі Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. // Весці Беларускага дзярж. пед. ун-та. 2001. № 1. С. 142–148; *Його ж.* Службовы склад і структура канцелярыі Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. // *Metriciana: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага.* Мінск, 2001. Т. 1. С. 11–45.

⁴ Як пише Аляксандр Груша, «перевага писарів і дяків смоленьскаго і волинскаго походження пояснюється сімейным і земляцкім характаром писарскай професіі... Треба думати, що писарі робили протекцію своїм землякам». Див.: Груша А. І. Канцелярыя Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. С. 81.

⁵ Груша А. І. Канцелярыя Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. С. 65, 81. Були скорочені не тільки писарі, але й дякі (нижчий рівень персоналу), у тому числі й писарі латинскаго віддѣлу канцелярыі (їхне скорочення припало на 1522/1523 рр.) (Там само. С. 69). Як твѣрдить Аляксандр Груша, реорганізація канцелярыі призвело до диференціації писарскаго апарату: була видѣлена група вѣдучих писарів і писарів, які залучалися переважно до побічных канцелярскіх завдань (скарб, посольска служба, тощо). (Там само. С. 70). Цікаво, що з чѣрвня 1516 по 1522 р. листи з великокнязівскай канцелярыі виходили з господарскім та канцлерскім підписом, які були рідкісними до 1516 р. (Там само. С. 68).

⁶ Там само. С. 76.

⁷ Там само. С. 70.

таким чином: «жадныхъ листовъ не маю писати без розказанья господарского або канцлерского, а на иных жадныхъ росказанье не маю писати»¹.

Не підлягає сумніву, що це була продумана позиція канцелярії, а значить і особиста позиція М. Богуша-Боговитиновича, що було закріплено на інституційному рівні і відображено пізніше у практиці розсилання листів.

У підсумку зазначимо, що за підвищенням ієрархічного статусу «маршалка Волинської землі» на нашу думку, стояв троцький воєвода і найвищий литовський гетьман князь К. І. Острозький. Нової реальної ваги цей уряд набув в ході управлінської діяльності князя у волинських справах та у військових справах загальнодержавного масштабу, особливо в ході захисту південних кордонів Великого князівства Литовського від татарських нападів. В цьому контексті роль маршалка відповідала за мобілізацію збройного контингенту волинських землевласників (князів, панів, бояр-шляхти). Надзвичайно високий авторитет князя, його *sacrum*, наповнили уряд волинського маршалка новим значенням, що і вдалося закріпити в першорядності титулатури маршалка для володимирських старост.

Еволюція статусу уряду волинського маршалка також дозволяє прояснити спір в історіографії між істориками, одні з яких вважали уряд вагомою інституцією², а інші применшували ієрархічне значення уряду відносно старости³. Натомість, як ми бачимо, у різний період значення уряду маршалка Волинської землі були різним і залежало воно великою мірою від персональних якостей його носія та місця цього урядника в адміністративній ієрархії як Волинської землі, так і Великого князівства Литовського. У спробах поєднати уряд з луцьким або володимирським старостою та підвисити титулярний рівень уряду серед волинських урядників очевидно проявились намагання влади наповнити уряд новим значенням та надати йому більш вагомого авторитету в очах волинських привілейованих землевласників.

---

¹ Акты Литовско-Русского государства, изданные М. В. Довнар-Запольским. М., 1899. Т. I. Вып. 1 (1390–1529). С. 177 (№ 156); Lietuvos Metrika. Kn. № (1522–1530). 4-oji Teismų bylu knyga (XVI a. Pabaigos kopija) / par. S. Lazutka, I. Valikonytė, G. Kirkiene, E. Gudavicius, J. Karpavičienė, J. Viskantaite. Vilnius, 1997. P. 16. На думку Аляксандра Груші, писарська присяга була впроваджена у 1516 р., не зважаючи на те, що її текст був розміщений серед записів Метрики 1522 р. Див.: Груша А. І. Канцелярія Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. С. 68.

² Jabłonowski A. Pisma. T. IV. Warszawa, 1910. S. 12; Radziwiński Z. L. Marszałkowie wołyńskiej ziemi przed unią lubelską i ich spadkobiercy marszałkowie szlachty wołyńskiej w dobie porozbiorowej. Lwów, 1916. S. 8; Kutrzeba S. Historia ustroju Polski w zarysie. T. II. Litwa. Wyd. 2-e. Lwów; Warszawa, 1921. S. 87; Кемна Т. Костянтин Василь Острозький (бл. 1524/1525–1608), воєвода київський, маршалок землі Волинської / пер. з польської. Хмельницький, 2009. С. 38.

³ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания Первого Литовского Статута. М., 1892. С. 210; Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły. S. 271; Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. S. 14–16.